

ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ของ

พระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหาร

A STUDY OF THE ROLES ON THE PROPAGATION OF BUDDHISM IN THE AGE OF GLOBALIZATION FOR THE MONKS TEACHING MORALITY IN MUKDAHAN PROVINCE

พระอนันต์ อภินนโท (ผากา)^๑

พระมหาสุพร รุกขิตธมโม, ดร.^๒

ดร.เสฐียร ทังทองมะดัน^๓

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ของพระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหาร” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ (๑) เพื่อศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ (๒) เพื่อวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ของพระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหาร (๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ของพระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหาร

โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ พระสอนศีลธรรมในจังหวัดมุกดาหาร จำนวน ๑๕๕ รูป ศึกษาทำการสำรวจ (Survey Research) และเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อหาค่าความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติค่าเฉลี่ย (\bar{X}) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการทดสอบค่าเอฟ (F - test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way ANOVA) การทดสอบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD)

คำสำคัญ : การเผยแผ่พระพุทธศาสนา, ยุคโลกาภิวัตน์, พระสอนศีลธรรม

^๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

^๒ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

^๓ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

Abstract

This thesis entitled “ A Study of The Roles on The Propagation of Buddhism in The Age of Globalization for The Monk Teaching Morality in Mukdahan Province ” has three objectives: (1) to study about The Roles The Propagation of Buddhism in The Age of Globalization, (2) to analyze about The Roles The Propagation of Buddhism in The Age of Globalization of The Monk Teaching Morality in Mukdahan Province, (3) to study about problems, obstacles and suggestions of The Propagation of Buddhism in The Age of Globalization of The Monk Teaching Morality in Mukdahan Province

The sampling group that used in the research such as The Monk Teaching Morality in Mukdahan Province of 158 monks with Survey Research and collected the data by Questionnaires and analyzed the data by packaged computer program for social science research to calculate Frequency, Percentage, Mean and Standard Deviation included compared the roles of monk and propagation of Buddhism in Mukdahan Province by divided the personal factors. It is rating scale and analyzed the data by Mean Statistic (\bar{X}) and standard deviation (S.D.) and testing of F-test by One Way ANOVA, testing of difference by Least Significant Difference: LSD

Key word: The Propagation of Buddhism, Globalization Monks, Teaching morality

๑. บทนำ

ในปัจจุบันพระพุทธศาสนาได้ดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งทำให้การพัฒนาของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเทคโนโลยีสารสนเทศ ผู้คนทุกสาขาอาชีพต่าง ๆ ทั่วโลกได้พากันแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อสังคมและประเทศชาติ นับเป็นสังคมแห่งอารยะคือ สังคมที่มีแต่กุศลประโยชน์ในการสอน ซึ่งในอดีตกาล ๆ เพื่อเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระองค์ นี้แสดงให้เห็นว่า พระองค์มิได้จำกัดสิทธิในการเผยแผ่ธรรมะ ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งการเผยแผ่หรือการใช้วิธีต่าง ๆ ในการสั่งสอนนั้น แต่พระองค์ตระหนักในหลักการกว้าง ๆ ข้างบนนี้ส่วนวิธีการสื่อสาร การสัมพันธ์กับผู้คนในที่ต่าง ๆ นั้น อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็ได้วางกรอบแนวการสอน และการเผยแผ่พระธรรมคำสอนเอาไว้แก่พุทธสาวกกลุ่มแรก ๖๐ องค์ ซึ่งถือกันว่าเป็นพุทธปณิธานที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่เวไนยสัตว์ทั้งปวงอย่างสูงสุด เพื่อให้สาวกได้ทำหน้าที่ของตนตามพุทธประสงค์ที่ว่า “พวกเธอจงเที่ยวจาริก (ไป) เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ มหุชชน เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์

ทั้งหลาย”^๔ สอนคนได้โดยไม่ต้องใช้อ่านจบบังคับ ทรงสอนสิ่งที่จริง และเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ทรงรู้ และเข้าใจในสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์ ทรงสอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์แก่ผู้รับคำสอนเป็นที่ตั้ง ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี ทรงมีบุคลิกภาพที่นุ่มนวลจิตใจให้เข้าใจใกล้ชิดสนิทสนมและ ฟังพอใจได้ความสุขทรงมีหลักการสอนและวิธีสอนที่ยอดเยี่ยม^๕ ในปัจจุบันพระสงฆ์จึงจำเป็นต้อง ปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปเทคโนโลยีสารสนเทศจึงเป็นที่จะต้อง อาศัยอิทธิพลสร้างความสนใจกับผู้คนในสังคมมากกว่าความรู้ทางวิชาการเมื่อหลักธรรมทางพุทธ ศาสนาตั้งอยู่บนหลักของเหตุและผล สิ่งใดก็ตามทั้งการเรียนการสอน การดำเนินชีวิต การแก้ปัญหา ต่าง ๆ ต้องอาศัยกระบวนการแห่งปัญญาที่ต้องคิดหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบ พุทธ

ซึ่งเป็นกระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญาพระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่โดยตรงใน การเยียวยาทางจิตใจคือ “เป็นที่พึ่งบวรสอนธรรม นำปฏิบัติ พัฒนาปรีชากิจ”^๖ คือแต่ปัญหาติดอยู่ ที่ว่าพระสงฆ์ขาดความเข้าใจในวิธีการสอน อย่างหนึ่งที่ควรส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ที่ทำงานด้าน การศึกษา การปกครอง ด้านสาธารณูปการต่างๆในพระพุทธศาสนาได้มีโอกาสศึกษาให้มากขึ้นโดยใช้ หลักปฏิสัมพันธ์คือ รู้จักความหมายรู้จักหลักการรู้จักภาษาหรือศัพท์เฉพาะต่างๆและสามารถคิดต่อได้

เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างรู้เท่าทันและนำไปอธิบายหลักธรรม ของพระพุทธศาสนาให้กับคนร่วมสมัยเข้าใจกับคนร่วมสมัยเข้าใจได้^๗ ถ้ายทอดหลักธรรมคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้าอันนำไปสู่การปรับบทบาททั้งทางสังคมและทางจิตวิญญาณเพื่อให้กลับมามีพลัง สร้างสรรค์ทั้งต่อวิถีชีวิตของผู้คนและต่อความเป็นไปในสังคมยุคปัจจุบันซึ่งถือเป็นกำลังสำคัญในการ พัฒนาประเทศชาติเพื่อที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาเจริญเติบโต ในยุคสังคมโลกาภิวัตน์^๘ จึงเป็น หน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ธรรมโดยการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการเผยแผ่หลักธรรมซึ่ง ในสังคมปัจจุบันนั้น เทคโนโลยีมีความสำคัญต่อมนุษย์ในการใช้ชีวิตประจำวันเป็นอย่างมาก

ดังนั้นผู้วิจัยสนใจศึกษาว่าศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ของ พระสงฆ์ธรรมจังหวัดมุกดาหารทั้งหมด ๗ อำเภอ จำนวน ๑๕๘ รูป^๙ ทำหน้าที่พระสงฆ์จึงจำเป็น อย่างมากที่จะมีแนวทางการสอนยุคใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในยุคปัจจุบัน

^๔ วิ.มหา. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕๕.

^๖ วศิน อินทสระ, **การเผยแผ่ศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖), หน้า ๗๑.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ไอทีภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา (ศาสนากับยุคโลกาภิวัตน์)**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

^๘ พระครูวินัยธรจักรี ศรีจารุเมธีญาณ และคณะ, **บทบาทพระสงฆ์ไทยในสังคมยุคโลกาภิวัตน์, สันติ ศึกษาปริทรรศน์ มจร**,ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๙.

^๙ **โครงการพระสงฆ์ธรรมจังหวัดมุกดาหารภายใต้การดูแลของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนมม ปีงบประมาณ ๒๕๖๐**

๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑ เพื่อศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์
- ๒ เพื่อวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ของพระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหาร
- ๓ เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ของพระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหาร

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเป็นการวิจัยแบบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ^{๑๐} (Survey Research) โดยศึกษาค้นคว้าทางเอกสารการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเป็นการวิจัยแบบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research)

๔. ผลการศึกษา

๑. บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ของพระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหาร เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละด้านพบว่า พระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหารมีบทบาทการสอนอยู่ในระดับ ดีมากคือ (๑) ด้านเนื้อหาและหลักสูตร (๒) ด้านจัดการเรียนการสอน(๓) ด้านสื่อการสอน(๔) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน (๕) ด้านการวัดและประเมินผลบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ของพระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหาร โดยภาพรวมและรายข้อระดับการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับมาก (\bar{X})=๓.๕๙)

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทั้ง ๕ ด้าน โดยเรียงค่าเฉลี่ยจากสูงไปหาต่ำคือ ด้านเนื้อหาและหลักสูตร(\bar{X})=๓.๖๓ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน(\bar{X})=๓.๖๓ ด้านการวัดและประเมินผล(\bar{X})=๓.๖๑)ด้านจัดการเรียนการสอน (\bar{X})=๓.๕๖)และด้านสื่อการสอน(\bar{X})=๓.๕๕) ตามลำดับ.

๒. ผลการวิเคราะห์เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านและภาพรวม มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากสูงไปหาต่ำ คือ ด้านเนื้อหาและหลักสูตรมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือ ด้านจัดการเรียนการสอน ด้านการวัดและประเมินผล ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน และ ด้านสื่อการสอนมี ค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ตามลำดับ และบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ของพระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหาร โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสอนศีลธรรม ที่มีอายุ พรรษา วุฒิทางธรรม เปรียญธรรม วุฒิการศึกษา ระดับการสอน และประสบการณ์สอนที่แตกต่างกัน อีกทั้งยังพบว่า พระสอนศีลธรรมที่มีปัจจัยส่วนบุคคลดังกล่าวแตกต่างกันนั้น มีการเผยแผ่

^{๑๐} ธานีศิลป์ จารุ,การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บิสซิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๑)

พระพุทธศาสนาในจังหวัดมุกดาหารไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญ.๐๕ ซึ่งเป็นไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

๓. ด้านปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ของพระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหาร พบว่าปัญหา และอุปสรรคของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสอนศีลธรรม ดังกล่าว มีดังนี้ คือ การสอนแต่เรื่องเดิม ๆ ทำให้ไม่น่าสนใจ การจัดกิจกรรมไม่มีความแปลกใหม่ ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย นักเรียนไม่กล้าที่จะคุยกับพระสงฆ์ ไม่กล้าเสนอความคิดเห็น และมีข้อเสนอแนะ คือ ควรเตรียมการสอนให้มีความหลากหลาย ควรจัดกิจกรรมให้มีความน่าสนใจ และมีความหลากหลาย ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นในเวลาเรียน

๕. บทสรุป

๑. จากการวิจัย ด้านเนื้อหาและหลักสูตร พบว่าพระสอนศีลธรรม มีความเข้าใจเกี่ยวกับวิชาพระพุทธศาสนา ตามวัตถุประสงค์ของแผนจัดการศึกษา พระสอนศีลธรรมควรหน้าที่ปฏิบัติงาน ด้วยมีความรับผิดชอบเป็นแบบอย่างที่ดี และมีการวางแผนการสอน ค้นคว้าศึกษาเนื้อหาสาระในการส่งเสริมเนื้อหาให้สอดคล้องกับเนื้อหาในปัจจุบัน และ เอาใจใส่ต่อนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ ทั้งยังมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคลากรทุกคนภายในโรงเรียน

๒. จากการวิจัย ด้านจัดการเรียนการสอน พบว่าพระสอนศีลธรรม มีการวางแผนด้านการจัดการเรียนการสอนตามแผนการสอนที่วางไว้และมีการจัดทำคู่มือและสื่อการเรียนการสอนในการสอนวิชาพระพุทธศาสนาโดยมีแนวคิด ใน การจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสม และพยายามพัฒนาให้เป็นต้นแบบของพฤติกรรมที่ เหมาะสม เช่นการสรรหา การสร้างเครือข่าย การสนับสนุนงบประมาณ และโอกาสให้ผู้สอนโดยมีการสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ควบคู่ไปกับการเรียนการสอน อีกทั้งเนื้อหาสาระที่ครูพระศึกษาค้นคว้ามา นักเรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้คำปรึกษา และพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ แก่นักเรียนด้วย

๓. จากการวิจัย ด้านสื่อการสอน พบว่าพระสอนศีลธรรม ควรหาสื่อการสอนเช่น วีดีโอ เกมต่างๆ ที่น่าสนใจมาสอนและประยุกต์หลักธรรมเข้าสอดแทรก การที่นำเอาเทคนิคต่างๆ ในโลกแห่งเทคโนโลยีที่ทันสมัย มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์คุณค่า และมีประสิทธิภาพอย่างมหาศาล ทำให้เด็กนักเรียนเกิดอยากรู้อยากเห็นในสิ่งใหม่ๆ อีกทั้งยังทำให้เด็กมีความกระตือรือร้นในวิชาพระพุทธศาสนาอีกด้วย

๔. จากการวิจัย ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน พบว่าพระสอนศีลธรรม องค์กรความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของผู้สอนจึงสำคัญ การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา วิธีการสอนที่สนุกสนาน สร้างกิจกรรมให้ นักเรียนเข้าร่วม หรือมีกิจกรรมนันทนาการเข้ามาสอดแทรก

๕. จากการวิจัย ด้านการวัดและประเมินผล ของพระสอนศีลธรรมพบว่าควรจัดทำ การทดสอบ เพื่อเป็นการฝึกหัดและทบทวนบทเรียนให้เหมาะสม การทดสอบความรู้ทางด้านวิชาพระพุทธศาสนา การประเมินในกิจกรรมต่างๆมีส่วนช่วยให้การพัฒนาที่จะปรับปรุงแก้ไขของครูผู้สอน อีกทั้งยังปรับปรุงแก้ไขให้เป็นผลดีแก่นักเรียน แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขในคราวต่อไป

สรุปว่าที่ผ่านมาพระสอนศีลธรรมได้อบรมเยาวชนคนให้รู้จักพระพุทธศาสนาในการใช้ชีวิต มีพฤติกรรมที่ดีงาม โดยมุ่งเน้นในเรื่องคุณธรรมจริยธรรม เน้นที่การปฏิบัติ เช่นสวดมนต์ไหว้พระ นั่งสมาธิ โดยจะสอดแทรกหลักธรรมเข้าไป ช่วยให้เด็กมีสมาธิในการเรียนและยังปลูกฝังคุณงามความดีของสังคมต่อไป

๖. ข้อเสนอแนะ

๑. ควรมีการศึกษากลุ่มครูอาจารย์ในโรงเรียนโดยเฉพาะ เกี่ยวกับกรอบแนวคิดของครูที่มีต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๒. ควรศึกษาแนวทางการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาและข้อเสนอแนะมาปรับปรุงหลักสูตรในยุคโลกาภิวัตน์

๓. ควรศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งเสริมโดยแยกความสามารถในการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๔. ควรจะสมมุติฐานโดยให้ครอบคลุมปัจจัยส่วนบุคคลเป็นรายชื่อและรายด้านควรเปลี่ยนกลุ่มตัวอย่างจากพระสอนศีลธรรม นักเรียน หรือวิทยาลัยเขตแทน เพื่อจะได้ข้อมูลที่เป็นไปอย่างแน่นอนยิ่งขึ้น

๕. ควรจะศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเห็นบทบาทพระสอนศีลธรรมที่มีผลต่อกระบวนการสอนในโรงเรียนแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขในคราวต่อไป

บรรณานุกรม

โครงการพระสอนศีลธรรมจังหวัดมุกดาหารภายใต้การดูแลของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนมม ปีงบประมาณ ๒๕๖๐

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ไอทีภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา** (ศาสนากับยุคโลกาภิวัตน์), พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พระครูวินัยธรจักรี ศรีจารุเมธีญาณ และคณะ, **บทบาทพระสงฆ์ไทยในสังคมยุคโลกาภิวัตน์, สันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๔, ๒๕๕๙.**

วศิน อินทสระ, **การเผยแผ่ศาสนา**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖.

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ธานินท์ศิลป์ จารุ, **การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บิสซิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๑

แอนโทนี จี. วิลเฮม(ดร.เอกพงษ์ ตั้งศรีสงวน แปล), **ประชากรยุคดิจิทัล**, (กรุงเทพมหานคร : เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๔๙.